

Recenzia

Milan Zajac, Mário Duchoň 2022: Ohrozené rastliny Tatier. Vydavateľstvo Slovart, 567 strán. ISBN: 978-80-556-5302-0

Už dávnejšie som sa dozvedel, že sa pripravuje kniha o rastlinách Tatier. Keď som ju dostal od autorov ako dar, to, že ide o nie všednú publikáciu, prezrádzalo už prvé podržanie v rukách. Objemná, ťažká kniha s veľmi vydarenou obálkou priam vyzývala na otvorenie... hneď som ju zbežne prelistoval a prvé, čo ma napadlo: je to jedna z najkrajších slovenských botanických kníh, akú som držal v ruke. Po prvom dojme, najmä zo záplavy pekných a ešte krajších fotografií na kvalitnom papieri, môžeme v knihe listovať podrobnejšie.

Dôvody, ktoré autorov priviedli k napísaniu knihy a o ich vzťahu k Tatrám a rastlinám sa dozvieme vo (veľmi) krátkom Predhovore. Určite mohol byť dlhší, ale v tomto je autorov potrebné rešpektovať. Nasleduje obsah – zoznam čeladi a rodov, s ktorými sa v knihe stretieme. Tu si už neodpustím malú poznámku. Nakoľko je kniha určená širokej, ale aj odbornej verejnosti, stálo za úvahu použiť tu aj latinské názvy. Ide o štandardnú záležitosť, ktorou sa určite nič nedá pokaziť. Naopak. Nasleduje kapitola Flóra a vegetácia Tatier. Jej obsahom je veľmi stručný opis jednotlivých vegetačných pásiem od podhoria po subniválny stupeň a nájdeme tu aj vymenované biotopy riešeného územia. To je následne opísané len v pomerne všeobecnom texte a z neho nie je celkom jasné, kde jeho hranice v jednotlivých oblastiach podhoria vlastne ležia. Okrem iných, napríklad z opisu hraníc územia: ... východný okraj záujmového územia tvoria Belianske Tatry a sú sem zároveň zahrnuté aj rašeliniská na úpätí Tatier v povodí Bielej vody (str. 14)... nie je zjavné, či sem patria aj slatinné rašeliniská Vysoká bazička a Belianske lúky. Jedna z možných odpovedí je, že nie. V takom prípade by to aj vysvetľovalo absenciu druhov *Carex viridula* a *Triglochin maritima* v knihe. Ale je to naozaj dôvod? Veľmi by sa tu hodila mapka. Inými slovami, veľmi tu mapka chýba.

Ďalšia stručná kapitola je venovaná ohrozeniu flóry a vegetácie z pohľadu lesných aj nelesných biotopov a predposledná sa venuje ochrane prírody. V nej autori so znalosťou vecí opisujú viaceré problémy spojené s ochranou tatranského rastlinstva a načrtávajú možnosti ich riešení do budúcnosti. V poslednej kapitole autori vysvetľujú výber taxónov, ktoré sú v knihe zaradené, pričom základ výberu tvoria druhy uvedené v aktuálnom Červenom zozname papraďorastov a semenných rastlín Slovenska (Eliáš et al. 2015).

Úplne na záver úvodnej, textovej časti sa čitateľ oboznámi ako pracovať s knihou, aký je význam jednotlivých skratiek, symbolov a podobne. Tu môžeme podotknúť, že ku každému spracovanému druhu je vďaka premyslenému dizajnu a vhodne zvolených charakteristík pre čitateľa k dispozícii na malej ploche veľké množstvo užitočných informácií – biotop, celové rozšírenie a rozšírenie v Tatrách, ohrozenie, možnosti zámery, reliktnosť, vegetačné stupne v ktorých sa druh vyskytuje či obdobie kvitnutia. Farba okraja ľavej z dvojstránky venovaných každému druhu je vo farbe kvetu, čo uľahčuje orientáciu v knihe.

(pokračovanie na str. 112)

Recenzie

(pokračovanie zo str. 22)

Potom, ako sme si prešli úvodné strany knihy, od strany 22 až po stranu 550 nasleduje záplava fotografií 265 druhov rastlín Tatier v mnohých prípadoch naozaj vo vynikajúcej kvalite. Dobrý výber fotografií celkových záberov jednotlivých druhov alebo biotopov, cit pre detail v záberoch kvetov, plodov či iných častí umožňuje pomerne ľahké určenie mnohých druhov aj pre začínajúceho botanika. Tu aj vidím obrovský prínos tejto knihy. Vďaka nej sa určite nájdu noví záujemcovia, z ktorých v budúcnosti môžu vyrásť skvelí botanici. Prajme si, aby ich bolo čo najviac.

Pokiaľ je to možné posúdiť, veľká väčšina fotografií rastlín je priamo z územia, čo knihe dodáva na autentickejšť. Viaceré fotografie biotopov jednotlivých druhov pôsobia až umeleckým dojmom. Fotené v rôznom počasí, rôznych mesiacoch vegetačnej sezóny a aj v rôznych častiach dňa umožňujú čitateľovi nasať atmosféru Tatier počas celého vegetačného obdobia. Všetci stačí si pozrieť napríklad fotografie druhov *Pulsatilla vernalis* na strane 232, *Cerastium latifolium* na strane 386 alebo *Silene acaulis* na strane 394. Je zrejmé, že autori počas siedmich rokov, v ktorých kniha vznikala, venovali svojmu cieľu veľké množstvo času aj fyzickej námahy. Odmenuje ich nielen úspešné vydanie diela, ale iste aj nespočetné množstvo zážitkov. Kladnou stránkou knihy je tiež počet spracovaných taxónov, ktoré v nej čitateľ nájde. Celkovo úctyhodné číslo 265 ohrozených tatranských a podtatranských druhov. Sú tu vlastne všetky, na ktoré si človek môže aj pri dlhom premýšľaní spomenúť. Mňa napadli len dva vyššie spomenuté. Keďže kritériom výberu bol Červený zoznam, v knihe sú zaradené jednak menej ohrozené a bežnejšie druhy, také, ktoré návštevník Tatier môže stretnúť na túre popri značkovaných chodníkoch na ktorýkoľvek vrchol či štít. Zároveň aj veľmi vzácne druhy, obmedzené na ťažko prístupné miesta a s malým počtom známych lokalít, ktoré vidieť „naživo“ v Tatrách je botanickým sviatkom pre každého obdivovateľa ich rastlinných pokladov. Texty pri jednotlivých druhoch sú výstižné, napriek pomerne malej ploche ostal pri mnohých druhoch aj priestor pre zaujímavosti a poznámky. Občas sa v textoch nájde drobná chybička, napríklad pri tatranskom rozšírení druhu *Juncus castaneus* (str. 136) je uvedený ako historický výskyt v Západných Tatrách. Nie, druh tu nebol nikdy potvrdený, ide o mylný údaj. Výskyt *Juncus triglumis* je položkou doložený aj v Vysokých Tatrách. Publikovaný výskyt *Botrychium matricariifolium* je tiež z Kôprovskej doliny. To sú však drobnosti.

Je zrejmé, že zámerom autorov nebolo vydať nijakú „ťažkú“ vedu, naopak, vytvoriť populárne odborné dielo a priblížiť krásu tatranskej flóry širokému okruhu záujemcov. Môžeme povedať, každý, kto knihu držal v ruke, že tento zámer sa podaril na maximum. Je to jedna z najkrajších slovenských botanických kníh, akú som držal v ruke. Vlastne, nepamätám si krajšiu.

DANIEL DÍTĚ

Gheorge Coldea, Vasile Cristea 2022: The Vascular Plant Communities of the Retezat National Park (Southern Carpathians). Springer International Publishing, 259 strán. ISBN 978-3-031-05617-8.

Začiatkom roka sa mi ocitla na stole kniha dvojice vedeckých pracovníkov z Kluža s veľmi zaujímavým názvom a najmä obsahom. Už od čias profesora Alexandru Borzu, pamiatke ktorého je mimochodom kniha venovaná, je dlhodobou tradíciou rumunských fytoecológov publikovať ucelené floristické a vegetačné prehľady jednotlivých karpatských pohorí. Koniec koncov aj samotný dr. Gh. Coldea už podobnú knihu o vegetácii pohoria Rodna v roku 1990 opublikoval. Takéto monografie predstavujú jedinečný informačný zdroj údajov a ak je územie dobre pokryté podobnými štúdiami, následná syntéza vegetácie krajiny je postavená na dobrom fundamente. Nečudo, že práve dr. Gheorge Coldea je editorom trojzväzkového diela „Les associations végétales de Roumanie“ t. j. diela, ktoré sme ako komparatívny materiál pri syntéze rastlinných spoločenstiev Slovenska intenzívne využívali aj my.

Preto vydanie knihy zostavenej na základe nepublikovaných zápisov starých viac ako 50 rokov sa javí ako krok späť. Iste, autorom asi bolo ľúto, aby množstvo zápisov a poznatkov uložených v terénnych zápisníkoch ostalo ležať v šuplíkoch, a tak ich využili vo forme monografickej štúdie v rámci edície Geobotany Studies. Ako veľký hendikep sa však javí to, že sa nepodarilo aspoň v ohraničenej miere aktualizovať tieto údaje, čím by sa dali dokumentovať prípadné zmeny vo vegetácii – dva zápisy v tabuľke 6.61 (*Vaccinio myrtilli-Pinetum sylvestris*) z roku 2020 sú jedinou výnimkou. Takto čitateľ dostáva informáciu o tom, ako to v pohorí vyzeralo v sedemdesiatych rokoch minulého storočia, ale nič viac. Za to obdobie sa predsa muselo objaviť mnoho nových poznatkov. Publikovať mapy s bodovým rozšírením na základe takto neaktuálnych dát je veľmi netradičné a nakoniec aj zavádzajúce. Dnešná situácia môže byť už podstatne iná, niektoré druhy z územia už možno vymizli, iné sa podarilo v priebehu posledných desaťročí objaviť a podobne. Paradoxne sa snažia autori v závere knihy tieto údaje použiť ako argument pre vytvorenie dvoch nových prírodných rezervácií v oblasti, ktorú nazývajú „Vápencový Retezat“. Tá sa tradične volá aj Malý Retezat (Retezatul Mic) a zahŕňa vápencový hrebeň medzi Vf. Piatra Jorgovanului a najvyšším vrchom Vf. Piule (2081 m). Sám som túto oblasť navštívil dva krát a návrh vrelo podporujem. Toto územie, geologicky, klimaticky aj floristicky je tak výrazne odlišné od žulovej, severne ležiacej časti pohoria, že si iste ochranu zaslúži. Avšak na základe súčasných poznatkov a vedomostí o rozšírení vzácnych a ohrozených druhov rastlín a zraniteľných rastlinných spoločenstiev – to je snáď logická požiadavka pre vyhlásenie akýchkoľvek chránených území.

Celá kniha je napísaná veľmi tradične. Nie vždy reflektuje najnovšiu klasifikáciu vegetačných jednotiek Európy, napr. neakceptuje samostatne vyčlenenú triedu *Roso pendulinae-Pinetea mugo* a pod. Bohužiaľ obsahuje aj viacero nepresností. Teraz nehovorím o anglickom jazyku, to si netrúfam, ale napr. o spôsobe a precíznosti citovania literárnych zdrojov, kde sú skomolené mená autorov, ale aj chyby v citovaných prácach. Nemalo by sa to stávať, ale budiž. Horšie sú však nedostatky v samotných floristických údajoch. Ako príklad uvádzam nezrovnalosti medzi mapou rozšírenia taxónu *Tozzia alpina* subsp. *carpathica*, druhu, ktorý som sám pozoroval na brehoch rieky Stanișoara v žulovej časti pohoria Retezat. Mapa (Fig. 4.60) uvádza len tri výskyty ležiace vo vápencovej časti pohoria. Avšak z tabuliek vyplýva, že daný taxón sa sporadicky vyskytuje vo vysokobylinných spoločenstvách s *Adenostyles alliariae* (Tab. 6.48), *Heracleum palmatum* (Tab. 6.49) alebo *Rumex alpinus* (Tab. 6.51), či dokonca v jelšínach (Tab. 6.54) aj na lokalitách v centrálnej časti pohoria. Takýchto rozporov sa dá v knihe nájsť viac. Toto už informačnú hodnotu knihy značne znižuje.

Napriek všetkému kniha predstavuje vhodný a zrejme aj najlepší vstupný zdroj a inšpiráciu pre prípadný nový výskum. Opakovanie starých zápisov na rovnakých lokalitách a precízny floristický prieskum, ktorým sa aktualizujú mapy rozšírenia, sú metodikou, ktorá sa využíva bežne. Vyhnut' sa podobným časovým hiátom medzi obdobím, kedy sa výskum realizoval a publikovaním týchto dát (napr. fytoocenologických zápisov) by malo byť v záujme každého výskumníka a v plnej miere to platí aj pre nás.

MILAN VALACHOVIČ

Valachovič M., Kliment J., Hegedúšova Vantarová K (eds.), 2021: Rastlinné spoločenstvá Slovenska. 6. Vegetácia lesov a krovín. – Veda, Bratislava, 768 p.

V loňském roce (nikoliv v roce 2021) vyšel dlouho očekávaný závěrečný díl souboru věnovaném Rastlinným spoločenstvám Slovenska. O tom, o jak rozsáhlé dílo se jedná, vypovídá nejen počet dílů, ale i jejich stránkový rozsah: 1. Pionierska vegetácia (184 str.), 2. Synantropná vegetácia (416 str.), 3. Vegetácia mokradí (435 str.), 4. Vysokohorská vegetácia (388 str.), 5. Travnno-bylinná vegetácia (581 str.), 6. Vegetácia lesov a krovín (768 str.). V souhrnu má celý soubor 2 772 stran! Dovršil se tak téměř sto let trvajicí výzkum rostlinných spoločenstev na Slovensku. Dokončit toto dílo při tak obrovském množství primárního materiálu bylo jednoznačně podmíněno technickým pokrokem, rozvojem počítačů a jejich programového vybavení, a také před mnoha lety vytvořením a postupným plněním databáze všech snímků z území Slovenska. Toto bylo klíčové rozhodnutí tehdy „mladých“ pracovníků, které podmínilo úspěšné dokončení tohoto díla.

Recenzovaný díl pokrývá velký rozsah spoločenstev, od nížinných aluviálních lesů a teplomilných křovin až po keřová spoločenstva subalpínského stupně. Na zpracování tohoto dílu se podílelo 17 autorů. Jejich výškový rozsah zpracovaných spoločenstev je zákonitě větší než v Česku, protože rozpětí nadmořských výšek je také podstatně větší. Ve zpracování si tento díl zachová vysoký standard předchozích dílů: každá třída je doložena tabulkou stálosti všech asociací. Pro každou z nich jsou uvedeny citace konkrétních využitých fytoocenologických snímků jednotlivých autorů. Jejich počet značně kolísá, zejména v závislosti na tom, o jak vzácné spoločenstvo se jedná. U každé jednotky je uvedeno její jméno se synonymy, kde je důsledně uvedeno, proč určité jméno neplatí odkazem na konkrétní články Kódu. Pro třídy až svazy jsou jmenovány charakteristické taxony, u asociací jsou doplněny i diferenciální a konstantní průvodní druhy. Pro každou asociaci je vždy uvedena synmorfologie, synekologie, syndynamika, synchorologie, stupeň ohrožení, případně též synfenologie, případně vnitřní variabilita jednotky. Velmi cenné jsou poznámky jak k taxonomii některých druhů, tak k problematice jednotlivých jednotek. V tomto směru práce vychází z relevantní literatury, minimálně ze střední Evropy, které se autorům podařilo shromáždit a využít velké množství. Na konci zpracování třídy je stručné anglické Summary s textem ke všem jednotkám od svazu až ke třídě, následuje přehled citované literatury. Na začátku textu každé třídy je ilustrativní barevná fotografie, která ukazuje, jak vypadá jedno ze spoločenstev dané třídy. Jiný grafický materiál není, rozhodně bych přivítal např. mapky rozšíření; ty by zejména pro zahraniční fytoceology byly potřebné (vím, jak mladší generace Čechů už nezná základní zeměpis Slovenska).

Počet rozlišených tříd je vyšší, než je uvedeno ve 4. dílu Vegetace České republiky. Je to ovlivněno tím, že až po vydání 4. dílu Vegetace ČR byla publikována práce syntetizující evropskou vegetaci, kde se ukázalo, že některá spoločenstva, která mají ve střední Evropě hranici rozšíření

a byla rozlišována jen jako svazy, mají v jiných částech Evropy podstatně větší rozšíření a diferenciaci. Jako příklad může sloužit např. třída *Vaccinio-Piceetea*. V Česku rozlišovaný svaz *Dicrano-Pinion* je na Slovensku již uveden jako samostatná třída *Dicrano-Pinetea* a svaz *Vaccinio uliginosi-Pinion* je odlišován jako samostatná třída *Vaccinio uliginosi-Pinetea sylvestris*. Podobně třídě *Alnetea glutinosae* odpovídají na Slovensku dvě třídy, *Alnetea glutinosae*, *Franguletea* a svazu *Alnion incanae* odpovídá na Slovensku třída *Alno glutinosae-Populetea albae*.

Co mi v knize chybí? Je toho málo, co bych vytknul. První je asi absence rejstříku taxonů. Zcela chápu, že by byl velmi obsáhlý, ale pokud někdo dělá charakteristiku nějakého konkrétního taxonu, tak by se rejstřík hodil. Rejstřík samozřejmě bude zbytečný, pokud bude (aspoň časem) dílo k dispozici v elektronické podobě, kde je hledání snadné. Další drobností, kterou se nezdařilo uhlídat, jsou citace prací, jejichž snímkový materiál byl využit. Většina je jich citována, ale i při ne zcela podrobné prohlídce jsem narazil na absence. A pak již výše zmíněná absence mapek s rozšířením asociací.

Přes tyto drobné výtky se jedná jak v tomto dílu, tak i v těch dalších, o nesmírně cenné publikace. Této úrovně neměla předchozí generace možnost dosáhnout navzdory svým zkušenostem: jen pro ilustraci, autoři uvádějí, že v 6. dílu využili 15 714 fytoocenologických snímků. Ale pro 5. díl bylo využito 48 432 snímků! To by nebylo možné bez počítačů zpracovat.

Autorů jednotlivých zpracování je nutno poblahopřát jak ke kvalitnímu zpracování lesních a křovinných společenstev, tak k zakončení tohoto velkého díla. Zcela jistě to vyvolá další rozvoj fytoocenologie na Slovensku, budou dohledávána vzácná či ještě nepodchycená společenstva. Ale je také nutné poděkovat předchozím generacím fytoocenologů, kteří shromážďovali údaje, které byly při syntézách využity. Bez jejich dat by byly databáze poloprázdné.

FRANTIŠEK KRAHULEC